

ضرب المثل های معروف
ایران و جهان

زهراتعالی

تهران - ۱۳۹۰

انتشارات حکایتی دگر...

ضرب المثل های معروف ایران و جهان

زهر انجلی

با مقدمه دکتر ناروق صبی زاده

ویراستار: الهه سلیمانی

چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۰

چاپ و صحافی: علامه طباطبائی

تیراژ: ۴ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۵۶-۰۲۸-۵

کلیه حقوق محفوظ است

دفتر مرکزی: تهران، خ انقلاب مقابل سینما سپیده ساختمان کریستال

پلاک ۱۱۶۶ طبقه دوم انتهای راهرو. تلفن ۰۸۹۱-۶۶۴۶ - ۰۸۸۷۲-۶۶۴۰

با یک تلفن کتاب خود را از ما بخواهید

سرشناسه	: تعالی - زهر، نه - آورده
عنوان و نام پدیدآور	: ضرب المثل های معروف ایران و جهان - زهر انجلی
مشخصات نشر	: تهران - حکایتی دگر - ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	: ۲۴۸ ص.
شابک	: 978 - 964 - 2756 - 28 - 5
وضعیت فهرست نویسی	: بیت
موضوع	: ضرب المثل ها
موضوع	: ضرب المثل های ایرانی
موضوع	: ضرب المثل های فارسی
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۰ ت ۶۶ ۲ ف PN۱۶۰۹
رده بندی دیویی	: ۳۹۸۰۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۳۷۳۳۶۹

فهرست

۳۸	آموختن	۱۷	مقدمه
۳۹	امید		
۴۰	انجام دادن عمل		آ = الف
۴۱	آینده	۱۷	آب
۴۲	آینه	۴۱	آتش
۴۲	گوناگون الف و آ	۲۴	آدم
		۲۷	احمق
		۳۰	آرزو
۵۳	با	۳۱	ادب
۵۴	باختن	۳۱	ارتش و سپاه
۵۵	باد	۳۲	آزادی
۵۶	بار	۳۲	ازدواج
۵۶	بازی	۳۵	اسب
۵۷	بالا	۳۶	آش و آشپز
۵۸	باید	۳۷	آسمان و بهشت

۸۳..... ترس	۵۸..... بچه
۸۴..... تو	۵۸..... بخت
۸۵..... تنها	۶۰..... بخشش
۸۶..... تیر	۶۰..... بدهی، قرض
۸۶..... تیشه	۶۱..... برادر
۸۶..... تیغ	۶۲..... برای
۸۷..... گوناگونی ت	۶۳..... بزرگ
	۶۳..... بعد از
ث	۶۴..... بو
۹۱..... ثروت	۶۵..... به
۹۲..... ثواب	۶۷..... گوناگونی ب
۹۲..... گوناگونی ث	پ
	۷۱..... پا
ج	۷۲..... پدر و پسر
۹۵..... جا و جاده	۷۳..... پشت
۹۶..... جان	۷۴..... پند
۹۶..... جلو	۷۵..... پول
۹۷..... جنگ	۷۶..... پیر
۹۸..... جواب	۷۷..... گوناگونی پ
۹۸..... جوان	
۹۹..... گوناگونی ج	ت
	۸۱..... تا
چ	۸۲..... تازه
۱۰۳..... چاله و چاه	۸۲..... تخم

چراغ و چرا..... ۱۰۴	د
چپ..... ۱۰۴	
چشم..... ۱۰۴	
چند، چو و چونکه..... ۱۰۶	
چوب..... ۱۰۷	
چهار..... ۱۰۸	
چه، چیزی..... ۱۰۸	
گوناگونی ج..... ۱۰۸	
دو، دود..... ۱۴۰	
گوناگون د..... ۱۴۱	
ح	
حرف..... ۱۱۳	
حساب..... ۱۱۵	ذ
حق..... ۱۱۵	
گوناگونی ح..... ۱۱۶	
خ	
راه..... ۱۵۱	
رو..... ۱۵۱	
روز، روزه، روزی..... ۱۵۲	
روی..... ۱۵۳	
گوناگون ر..... ۱۵۳	
ز	
خاک..... ۱۲۱	
خدا..... ۱۲۱	
خر..... ۱۲۳	
خواب..... ۱۲۴	
خود..... ۱۲۵	
خون..... ۱۲۵	
گوناگون خ..... ۱۲۶	
زبان..... ۱۵۷	
زن..... ۱۵۸	

زهر	۱۶۰	گوناگون ض	۱۸۵
زیر	۱۶۰		
گوناگون ز	۱۶۱ ط		
		گوناگون ط	۱۸۹

س

س	۱۶۵ ظ		
سلام	۱۶۸	گوناگون ظ	۱۹۳
سک	۱۶۸		
سنگ	۱۶۹ ع		
گوناگون س	۱۷۰	عروس	۱۹۵
		عقل	۱۹۶
		گوناگون ع	۱۹۶

ش

شتر	۱۷۵		
شکم	۱۷۶ غ		
شنونده	۱۷۶	گوناگون غ	۲۰۱
شیر	۱۷۷		
گوناگون ش	۱۷۸ ف		
		گوناگون ف	۲۰۵

ص

صابون	۱۸۱ ق		
صبر	۱۸۱	گوناگون ق	۲۰۹
گوناگون ص	۱۸۲		

ک

کار	۲۱۳
-----	-----

ض

کاسہ ۲۱۴ گوناگون م ۲۳۱

کلاہ ۲۱۴

گوناگون ک ۲۱۵ ن

نان ۲۳۵

نہ ۲۳۵

گوناگونی ن ۲۳۶

گا ۲۱۹

گل ۲۱۹

گوش ۲۲۰ و

گوناگون و ۲۳۹

گوناگون گ ۲۲۱

ہ

ل

ہر ۲۴۳

گوناگون ل ۲۲۵

گوناگونی ہ ۲۴۴

م

ی

گوناگون ی ۲۴۷

مادر ۲۲۹

مثل ۲۳۰

مو ۲۳۰

www.ketab.ir

مقدمه

یکی از دستاوردهای اندیشه و تمدن و هنر بشری، در طول تاریخ پند و اندرز بوده که به صورت ضرب‌المثل و امثال و حکم در آمده است. بیشتر بزرگان و عرفا و انبیاء و اولیاء الهی با پند و اندرز مردم را به راه راست و حکمت الهی رهنمون شده‌اند. در ایران باستان نیز پند و اندرز با زردشت پیامبر باستانی ایران از چهارده هزار سال پیش آغاز می‌شود و به دوران ساسانیان می‌رسد که صدها نوشته‌ی اندرزنامه داریم از بزرگان و مشاهیر دوران باستان.

واژه‌ی اندرز، از دو واژه‌ی باستانی «هن» و «دَرَز» در زبان آوستایی ریشه گرفته است. هن همان واژه‌ای است که امروزه به گونه‌ی هم درآمده و ما آن را در واژه‌هایی مثل همراه و همکار به کار می‌بریم. واژه‌ی دَرَز نیز به معنای پیوند دادن و دوختن است که در ترکیب‌های گوناگون مانند درز پوشاک هنوز روایی دارد. بنابراین واژه‌ی اندرز در بنیان گفتاری است که هنگام مرگ، گذشته‌ی گوینده‌ی آن را به آینده‌ی فرزندان می‌پیوندد. به دیگر سخن اندرز به همان معنایی است که امروزه به آن وصیت

می‌گویند.

اندیشمندان نامی ایران از چند هزار سال پیش به این سو، دانش و تجربه‌های خود را به گونه‌ی پند و اندرز می‌نوشت‌اند و برای فرزندان خود به یادگار می‌گذاشته‌اند. بی‌دلیل نیست که نام شماری از اندرزنامه‌های ایرانیان با واژه‌ی یادگار همراه است مانند، یادگار بزرگمهر بختگان. برخی از این اندرزنامه‌ها مانند اندرز اوشر دانا از چنان قدمتی برخوردار است که کسانی گوینده‌ی آن را شخصیتی افسانه‌ای پنداشته‌اند! اما آن چه از دفترهای ایرانی از هنگام پادشاهان ساسانی برجای مانده است گویای این است که اوشر وزیر کی‌کاووس مردی بسیار خردمند و دانا بوده است.

امثال و حکم «احیقر» حکیم آرامی ایرانی که او مانو (= رایزن) دربار سناخریب و آسر هدون بوده به‌گوش آرامی میان‌رودانی اوایل قرن پیش در الفانتین پیدا شده است. برخی از پژوهشگران این اثر را متأثر از حکمت مغانی و از حکم فارسی (مادی) باستان می‌دانند که به نوبه‌ی خود بر حکمت ذیمقراطیس یعنی کلمات دموکریتوس آبدرایی حکیم اتمسیت یونانی (سده ۵ ق.م) نافذ گشته است. ماهیت منطقی حکم یا کلمات قصار فلسفی، مبتنی بر اصالت ماده و اجزاء لایتجزی (= اتم‌های) عناصر اربعه یون در رشته‌ی مستقلی به شمار آمده است که اغلب به صورت کلمات قصار و سخنان کوتاه (= سوتراها) عرضه می‌شد. در سوتراها مقولات گوناگون بدون توجه به روابط درونی میان آن‌ها بررسی می‌گردید. سوتراها معمولاً برای این منظور تنظیم می‌شوند که شاگردان مدارس آن‌ها را از حفظ کنند، اما با توجه به فشردگی و کوتاهی این سخنان

فهمشان بدون شرح و تفسیر امکان نداشته است و تفسیرها در ابتدا به صورت شفاهی عرضه می‌شدند و سپس با زیان نبشته تثبیت می‌گردیدند.

در یونانی پندهای فیلسوفان مانند کلمات افلاطون و قضایای ارسطو و مانند این‌ها را گنومولوگی گفته‌اند. از گنومای Gnomoi به معنای پندها، همچون نوشته‌های سکستوس و سکوندروس یا جاویدان خرد شکویند رازی، مختارالحکم ابن‌فاتک، و جز این‌ها، اندرزنامه‌های پهلوی هم از این دسته است. سخنان کوتاه گزیده‌ی فلسفی را به لاتینی «آپوفت گما فیلسوفورم» امالی فلسفه را «دیکتا فیلسوفورم» سخنان حکمیانه را «فیلسوفون لوکی» و پندها اندروها را هم «گنومولوگنومولوگورم» نامیده‌اند. منظور از تألیف اندرزها در ایران باستان، قرائت بزرگان و فرمانروایان به هنگام فراغت و به عنوان تفنّن نبوده، در حقیقت مفاد آن‌ها مظهر و مجلای زندگانی علمی مردم آن عهد بوده است. چه هر یک از پادشاهان ساسانی موظف بود که به هنگام جلوس بر سر پادشاهی خطبه‌ای ایراد و طی آن روش خویش را در جهان‌داری تصریح کند. وظایف عمال دولت را در رفتار با مردم و معامله اصناف ملت را با هم بار دیگر گوشزد نماید. برخی از نصایح شاهان و اکابر دین و دولت را هم در دوران باستان حتی بر صخره‌ها کتیبه کرده‌اند. مانند آن چه از اقوال کرتیر (موبد موبدان) در نویکنده‌های پهلوی در واقع صبغی اندرزنامه‌های سیاسی دینی دارد. در خصوص کتیبه‌های سنگی میخی (گنجنامه) در همدان چون قادر به قرائت و ترجمه‌ی آن‌ها نبوده‌اند یک چنین دریافت و برداشتی از آن‌ها داشته‌اند که همانا حکمت‌های پیشینیان است از برای پیشینیان تا از فراموشی و

گزند زمانه در امان بماند.

مفاد آن‌ها را شاهان و مردم همواره در برابر دیده داشته باشند و بدان‌ها عمل نمایند و عبرت گیرند و از این قبیل، واژگان حکمت علمی یا اخلاقیات در زبان پهلوی قوی است. کلمات قصار نشانگر تفکر انتزاعی فلسفی ایران در آن دوران است اما فطرت لایتغیر انسان که در واژه‌های گهر، جهر، نهاد، قوی، خیم، منش، تخم و جز این‌ها بیان می‌گردد، که گاه نیک و گاه بد، گاه ایزدی و گاه اهریمنی است. خود ناشی از اعتقاد به اصل و تبار والا یا پست می‌باشد. فلذا اخلاقیات نه تنها بر ثنویت ناگزیر زردشتی بلکه بر اشرافیت جامعه ساسانی نیز تکیه می‌کند.

خطابه‌های شاهان ساسانی که در روز جلوس ایراد می‌کردند از حیث بیان شبیه اندرزهاست، فلسفه‌ی رایج اندرزها مبتنی بر اساس دیانتی است، مع ذلک شیوع این رسالات به منزله‌ی آغاز آزادی افکارات و چندان برای روحانیان قشری مفید واقع نشده است.

اندرزنامه‌های پهلوی که نوشته‌های فارسی عهد اسلامی از آن‌ها در دست است. اغلب راجع و متعلق به اندیشه‌ی زروانی است که عطف توجه به جهان مینوی را سفارش نموده، همانا نمونه‌ی آن کتاب «مینوی خرد» است. سیمای دیگر مینوی خرد، پیرو جوان، عقل سرخ و حی بن یقظان همان هوشنگ ایرانی و پواماندرس هرمس یونانی است که گذشته‌ی از نام و نشانه‌ی آن در جاویدان خرد مشکویه رازی، سهروردی در مونس‌العشاق خود با آن (پیر - جاوید) دیدار کند که همان عقل فعال باشد. یکی از پیران خردمند و از دانایان به نام ایران که همگان از پیر و جوان و خرد و کلان او را می‌شناسند. بزرگمهر حکیم است. اندرزهای

بزرگمهر بختگان که گویند وزیر خسرو انوشیروان بوده. حسب آن که حکیم فردوسی و شاهنامه نظماً به ضبط آورده، از دیرباز او را به مثابه‌ی حکیم بزرگوار ایران زمین مشهور بین خاص و عام نموده است.

جهان‌بینی ایرانی غالباً نمی‌تواند بدون تمثیل و آوردن داستان‌ها بدون مبدل کردن مسایل مجرد به مظاهر و نمودهای مشخص و بدون اسطوره‌سازی بروز کند. به ویژه جای تمثیل جای خاصی داشته است، و پس از اسلام هم صوفیان و عارفان و معتقدان به فلسفه‌ی اشراق از حربه‌ی تمثیل سخت استفاده کرده‌اند. حال آن که تمثیل در فلسفه یونانی و رومی که بیشتر به بیان تجزیه‌ی مسایل می‌پردازند، چنین جایی ندارد. بر همین اساس امثال و حکم ایرانی مثل بقیه علوم با سیاست در آمیخته است.

مجموعه ضرب‌المثل‌های معروف جهان که انتشارات حکایتی دگر آن را به چاپ می‌رساند برگرفته‌ای از امثال و حکم و پند و اندرز ملل مختلف جهان می‌باشد که امید است موردپسند همه مردم ایران زمین از هر قشر و گروهی قرار گیرد.

تهران، بهار ۱۳۹۰

دکتر شازون حسینی زاده